

Genus och landskap

Om femininiteter i Stockholms skärgård

Beate Feldmann

Vi tröttnar aldrig på att återupptäcka detta säregna landskap. Varje vår är det lika spännande att återkomma till ensliga kobbar och skär – att pröva det första vårfisket med nät och skötar, att ligga första natten i utskärsboden, att möta flyttfåglarna från södern. Varje sommar blir en ny högtid med tärnornas klirr mot rymden och tobisgrisslans flöjt bland fackelrosor och baldersbrå. Det ljusa sommarhalvåret blir som en evig pånyttfödelse när livet återkommer till havsbandet (Wahlstedt 2002:10).¹

Att tala med människor om deras upplevelser av Stockholms skärgård ger exempel på mängder av olika känslor, tankar och erfarenheter. Kanske är de tillfrågade sommargäster som vistats på samma ö under många år, kanske är de dagsturister som gjort sin första resa med en Waxholmsbåt, eller kanske är de permanentboende som lever och verkar på en ö utan fast landförbindelse. Våra enskilda bakgrunder, våra upplevelser av vilka vi är och var vi kommer ifrån, är dock inte allena rådande när vi upplever landskap. En plats ser inte likadan ut dag efter dag, timme efter timme. Den förändras, inte minst, genom årstidernas växlingar, vilket blir extra tydligt i skärgården. Och det är i samverkan med de rent fysiska omständigheterna som människors upplevelser skapar berättelser om landskap.

Den här artikeln handlar om kvinnors erfarenheter av att leva i Stockholms skärgård och hur dessa praktiker (re)producerar olika femininiteter, ruraliteter och landskap. Analysen bygger på att kategorier formas i pro-

cesser av kontinuitet och förändring, genom tid och rum, och därmed inte kan ses som något fast och beständigt. Jag vill undersöka dels hur innebörder av genus och av landskap (re)konstrueras i sociala och kulturella processer, dels hur sådana innebörder formar och formas i komplex växelverkan med varandra. Skärgårdslandskapen, liksom alla landskap, är genderiserade² i den mening att de är laddade av normer och ideal, bland annat kring manligt och kvinnligt och de tolkas och upplevs i interaktion med konstruktioner av genus.

I min studie av femininiteter undersöker jag alltså hur plats, kontext och historia är en del i konstruktioner av de olika genus-identiteter som informanterna förhåller sig till i sin skärgårds vardag. Även konstruktioner av landskap kan ses som ett resultat av komplexa sociala processer formade av historiska mönster och tolkade inom ramarna för kulturella förhandlingar och förståelser (jfr Forsberg 2001b). I följande text använder jag mig av material insamlat för en magisteruppsats i etnologi, vilket i huvudsak består av intervjuer med kvinnor i åldrarna 30–50 år, alla permanentboende på en ö i Stockholms skärgård (Feldmann 2004). Informanternas bakgrunder och erfarenheter skiljer sig från varandra, samtidigt som de har en hel del gemensamt. Oavsett om de är födda på ön, eller har flyttat dit i vuxen ålder, har de alla gjort ett medvetet val att leva och verka i skärgården. De flesta av dem har tidigare erfarenheter av skärgård eller landsbygd och

det är den specifika skärgårdsmiljön som varit den främsta anledningen för dem att bosätta sig på ön (jfr Feldmann 2002).³

Analysen bygger även på den grundläggande tanken att platser har betydelse för hur människor handlar och att platser påverkar vårt handlingsutrymme. Inom kulturgeografin har det länge förts viktiga resonemang kring den ömsesidiga relationen mellan plats och kön. Genusgeografin⁴ ser rummet både som utformare och uttolkare av könsrelationer. Geografiska skillnader visar att särskilda sätt att tolka rum och plats hänger ihop med konstruktioner av genusrelationer (jfr bl.a. Massey 1994, McDowell 1999, Forsberg 2003). Liksom andra sociala relationer är de rumsligen konstruerade och många feministiska geografer (bl.a. Duncan 1996, Rose 1997) har influerats av Donna Haraways (1991) resonemang kring kunskap som *embodied situated knowledge*, där erfarenheter förstås som genderiserade, förkroppsligade och inbyggda i platsers materiella och sociala kontext (Forsberg 2003). Kulturgeografen Gunnel Forsberg menar, att när vi upplever med våra sinnen förkroppsligas vår kunskap och blir rumsligt situerad. ”Med den insikten blir de konkreta berättelserna om den könsmissiga uppdelningen – i hemmet, på arbetet, i staden, på gatan, i nationen – en metaberrättelse om hur kön konstrueras och upprätthålls” (Forsberg 2003:52).

Genus- och platsidentiteter ses som rörliga och mångtydiga och det finns inte endast en femininitet, ett sätt att identifiera sig som kvinna, utan många olika. Femininiteter (om)formas på olika sätt genom den skillnad som platser gör, i vardagens olika livsrum och i den genderiserade förståelsen av dessa rum. Denna konstitution är en ständigt pågående process, där sociala, kulturella, politiska, historiska och geografiska krafter är väsentliga. Såväl genusidentiteter som platsidentiteter har många beståndsdelar, såsom klass, etnicitet, religion och sexualitet, vilka inte alltid förenas i konsensus, utan ofta behöver kom-

bineras och förhandlas på mångtydiga sätt (Laurie *et al.* 1999).

Denna artikel grundar sig på förståelsen av genus som en social konstruktion organiserad runt de biologiska könen, vilket innebär att de flesta människor visserligen föds som män eller kvinnor, men att de på olika sätt genom tid och rum förvärvar olika genusidentiteter, olika sätt att förhålla sig till upplevelser och tolkningar av att vara man eller kvinna. Det finns ingen fast biologisk bas för den sociala produktionen av genus. Snarare finns det en arena, där kroppar bringas in i en process i vilken våra sociala och kulturella ageranden gör något med de reproduktiva och biologiska skillnaderna mellan män och kvinnor. Den australiensiske maskulinitetsforskaren R.W. Connell benämner denna arena som en fysisk plats där något socialt utspelas, ”den reproduktiva arenan i det sociala livet” (2003:69). Genusrelationernas strukturer orsakar inte, eller existerar oberoende av, de sociala praktiker med vilka människor och grupper upprätthåller dessa relationer. Snarare vidmakthålls strukturer genom social handling och genus kan ses som något som *görs* i det sociala livet (jfr bl.a. Hirdman 2001).

Utifrån David Harveys (1996) förståelse-ram kring dialektiken mellan natur och kultur ser jag även landskap som konstruerade genom sociala processer. De upplevs både som materiella artefakter och som invecklade nätverk av sociala relationer, vilket innebär att platsers geografi är i komplex interaktion med sociala och kulturella konstruktioner av genus och av landskap. I och med att spelet mellan människa och natur är i ständig förändring är heller aldrig landskapet sig riktigt likt (Saltzman & Svensson 1997). På motsvarande sätt som genus förklaras som socialt och kulturellt konstruerat kön, går det alltså att förstå landskap som sociala och kulturella konstruktioner av platser. Genom att ”kartlägga den kulturella omladdning av landskapet som hela tiden pågår och som gör

att ett och samma landskap kan ges helt olika kulturell mening och symbolkaraktär för olika grupper” (Löfgren 1981:259), blir det möjligt att undersöka förändringar även i konstruktioner av genus och vilka konsekvenser denna process kan få på såväl privat som politisk och ekonomisk nivå.

*Den ”riktiga” skärgårdskvinnan –
historiens ideal och samtidens vardag*

Kvinnor och män som lever i dagens skärgårdssamhällen förhåller sig alla till ideal och idéer om vad som betraktas som en ”riktig” skärgårdskvinna och -man. I dialektiken mellan historia och samtid (om)formas människors upplevelser av sig själva och den plats de lever på. Trots att kvinnors vardag inte har varit särskilt synlig i historiska skildringar av Stockholms skärgård beskrev alla mina informanter en ”riktig” skärgårdskvinna som någon som levde på öarna förr, i det traditionella samhället. Livet i skärgården krävde andra egenskaper och färdigheter då, jämfört med vad kvinnor behöver i 2000-talets skärgårdsliv. Det fysiskt tunga arbetet har underlättats genom förbättrad teknik och utökade kommunikationer vilket gjort vardagen bekvämare och levnadsstandarden högre. I och med ändrade levnadsförhållanden, generationsbyten och det faktum att det i dag bor många utan egna rötter i skärgården, har gränserna för vad som kännetecknar en ”riktig” skärgårdskvinna suddats ut, ansåg informanterna. Det faktum att fler och fler kvinnor under 1960- och 1970-talen började yrkesarbeta utanför hemmet, gör att kvinnorna idag upplever sig som mer självständiga och rörliga än förr. I dag kör fler kvinnor till exempel egen båt, medan dåtidens kvinnor beskrevs som isolerade på öarna och mer beroende av männen. Man var, enligt en av informanterna,

// hemma för gubben, man skulle ha middan klar klockan fem när gubben kom hem från jobbet // Man var någon annans.

Det förflutna blir en del av varje plats betydelse, och att berätta om det som varit blir också ett sätt att berätta och förhålla sig till samtiden. Därmed rör sig människor i dåtid och i nutid på samma gång (Svensson 2004). När kvinnorna berättade om de ”riktiga” skärgårdskvinnor som levde i skärgården förr, förhöll de sig samtidigt till bilden av sig själva som skärgårdskvinnor. Och när de jämförde sina egna erfarenheter med historiens bilder, kom de flesta av dem fram till att de inte såg sig själva som någon ”riktig” skärgårdskvinna. Trots att de lever och verkar i skärgården passade deras idealbilder av vad det innebär inte ihop med deras egen vardag. När berättelserna sätts in i ett historiskt samhällsperspektiv framkommer det att kvinnoemancipationen har påverkat inte bara kvinnornas möjligheter till arbete utanför hemmet, utan även deras upplevelser av den fysiska platsen, till exempel genom ökad båtkörning.

Samspelet mellan den fysiska platsen och människors sociala och kulturella handlingar påverkas av och påverkar idealbilder av skärgårdskvinnor och -män. Oavsett i vilken grad kvinnorna levde upp till de normer som fanns i de lokala skärgårdssamhällena förhöll de sig alla till bilderna av ”skärgårdskvinnan” som ideal, vilket tog sig uttryck i deras handlingar, värderingar och förväntningar på livet i skärgården (jfr Little 1997). Genusidentiteter i skärgården, liksom på alla platser, är mångfaldiga och föränderliga och de konstrueras i dialektik med människors upplevelser av de landskap de lever och verkar i. Den specifika skärgårdsnaturen påverkar kvinnornas sätt att organisera sina liv och är en del i deras tolkningar av landskapet. På liknande sätt som skärgårdslandskapen får sin innebörd av de betydelser informanterna lägger i dem, påverkar deras erfarenheter av att vara kvinna i skärgården (re)konstruktioner av genusidentiteter. Denna process äger rum: i dialektiken mellan historia och samtid, i växelverkan mellan na-

tur och kultur och i den ömsesidiga relationen mellan kön och plats.

Genus och ruraliteter

Mellan konstruktioner av manligt och kvinnligt, landskap och landsbygd går det komplexa förbindelselinjer, vilka är i ständig förändring. Med hjälp av begreppet genderiserade ruraliteter (min omskrivning av Bergs (2002) *kjøn-nede ruraliteter*) uppmärksammas hur lokala platsers strukturer formar genusrelationer och även är en del i konstruktioner av femininiteter och maskuliniteter (Forsberg 2001b). Skärgårdssamhällen representerar en stor mångfald, varje enskild ö med bofast befolkning har specifika geografiska och kulturella omständigheter och bakgrunder. Vardagen på en ö med fast landförbindelse kan skilja sig markant, både materiellt och mentalt, från livet på en ö där man är beroende av egen båt och kommunala förbindelser för att ta sig till och från hemön. Även öarnas kulturhistoria och sociala bakgrunder påverkar skärgårdens lokala normer för kvinnor och män. Uppdelningen mellan manliga och kvinnliga arbetsplatser var tydlig på ”min” ö, ändå ansåg ingen av informanterna att överskridanden av könsgränserna skulle möta negativa reaktioner, även om det sågs som ovanligt. Att män oproblematiserat kunde ha andra arbeten än det vanligt förekommande snickaryrket exemplifierades av flera informanter med den man på ön som arbetade i förskolan och som hemsamarit. I några fall berättades även om en kvinna på ön som utförde lite mer ”typiskt” manliga jobb eftersom hon brukade avverka skog och snickra. Just detta att kvinnor skulle utföra snickeriarbeten tyckte informanterna heller inte var något anmärkningsvärt.

Fast jag är ju sån att jag ser egentligen ingen skillnad, jag förstår inte varför en kvinna inte skulle kunna snickra lika mycket som en man skulle kunna göra det. Så jag tycker att egentligen är det ju upp till var och en. Alltså, jag skulle också kunna starta en snickarfirma och ge

mig på det. Det är lättare för män att få jobb härute, än kvinnor, fast en kvinna kan lika gärna gå till en snickare och fråga om anställning, lika gärna som en man kan göra det.

Att kvinnorna ändå inte i större utsträckning arbetade som snickare motiverade flera av informanterna med de fysiska olikheter som finns mellan män och kvinnor. Samtidigt beskrev de flesta sig som vana att ta i och hjälpa till som hantlangare och arbetsuppdelningen mellan män och kvinnor ansågs vara något som bara har fallit sig så. Även andra skäl än rent fysiska togs dock upp och någon resonerade kring dessa skillnader inte bara på ett praktiskt plan, utan även på ett mer ideologiskt genom att beskriva ”riktiga” män som grovjobbar, kör stora båtar och är fysiskt starkare än kvinnor.

Kvinnornas möjligheter till försörjning på ön var begränsade vilket för några ledde till att de arbetade inom områden som inte var relaterade till tidigare yrkeserfarenheter och som ofta var kopplade till social service eller turism. Svårigheterna med att finna ett arbete som gav både personlig tillfredsställelse och tillräcklig ekonomisk försörjning ställde speciella krav på kvinnorna. Detta innebar att deras val att bosätta sig i skärgården många gånger värderades och omvärderades. Informanterna menade att skärgårdslivet innebar både uppostringar och möjligheter och att det inte var vanligt att det främst var yrkesidentiteten som styrde valet att bosätta sig på en ö.

Genom industrialisering och andra samhällsförändringar styrs arbetsuppgifterna för skärgårdsbefolkningen numera inte av självhushållning utan riktas främst mot service- och turistverksamheter. Detta innebär (om)formningar av såväl genderiserade ruraliteter som av skärgårdslandskap. Den fysiska kroppen tillskrivs sociala innebörder i en specifik skärgårdskontext och visar hur konstruktioner av genus, ruraliteter och landskap äger

rum i den ständiga dialektiken mellan natur och kultur.

Heteronormativitet och sociala relationer

Både i urbana och rurala samhällen i Sverige och i större delen av världen råder heteronormativitet. Socialantropologen Don Kulick definierar heteronormativitet som de ideal och idéer i samhället som (re)producerar heterosexualiteten som given och självklar, alltså de institutioner, attityder och handlingar som oproblematiserat framställer heterosexualiteten som grunden för samhällets och mänsklighetens⁵ fortlevnad. Samtidigt ger en sådan heteronorm även en mycket skev bild av heterosexualitet och ger inte något utrymme för sexualitetens mångfald. Snarare blir det en specifik, bestämd och i många fall hegemonisk bild av heterosexualitet som framställs som naturlig och sann (Kulick 2004). Påståendet att heteronormativitet råder på den ömina informanter bor på, och förmodligen även i skärgården i övrigt, behöver dock inte uteslutande innebära att familjerna organiseras runt den heterosexuella norm där kvinnan ses som husmor och mannen som familjeförsörjare (jfr Little 2002). Snarare är det så att medan de rurala genusrelationerna i den anglosaxiska världen främst kännetecknas av "complementary genderrelations" (Berg & Forsberg 2003:178) så är det skandinaviska jämställdhetsidealet utmärkande i mitt material (jfr Berg 2002).

Informanterna framhöll att jämställdheten mellan män och kvinnor hade ökat på deras hemö de senaste åren och att det delade ansvaret numera inte bara gällde försörjningen, utan även hem och barn. Däremot problematiserades inte det faktum att av de kvinnor som levde i en parrelation stod inte någon för huvuddelen av den ekonomiska försörjningen, vilket ledde till att kvinnorna avsatte mer tid för skötsel av hemmet. Snarare ansåg en av informanterna att om det hade varit hon som hade varit hemifrån mest så hade det varit naturligt att

hennes sambo tagit ansvar för matlagning och städning. Det betraktades som ett faktum att det var svårare att finna heltidsanställningar i skärgården för kvinnor än för män och valet att leva i skärgården medförde att kvinnorna accepterade sina begränsade möjligheter till arbete. Även om de till viss del hade svårare att finna heltidsanställningar i skärgården jämfört med livet i urbana samhällen, upplevde de ändå en ökad livskvalitet både för dem själva och för deras familjemedlemmar (jfr Berg & Forsberg 2003).

Jag fann tydliga normer som angav att både män och kvinnor har ett ansvar för såväl hem som lönearbete. Mannen ansågs alltså ensam ha ansvar för familjens försörjning. Samtidigt kan det ifrågasättas om ett sådant ansvar någonsin har varit skärgårdsideal, där självhushållningen krävde att såväl män som kvinnor deltog i det tunga arbetet med fiske och jordbruk. En av informanterna menade att normerna förr såg annorlunda ut för kvinnor i skärgården än för kvinnor i städerna. Flera informanter menade att gränserna mellan manligt och kvinnligt inte var lika tydliga på ön, som de kan vara i en storstad. Att männen på ön numera tar ökat ansvar för arbetet i hemmet avspeglar det moderna urbana idealet om jämställdhet.

Detta moderna jämställdhetsideal är motsägelsefullt. I dagens urbana samhälle är det oftast kvinnorna som tar störst ansvar för hemmet samtidigt som de arbetar heltid (jfr bl.a. Jansson 2001). Det antyder stora likheter med den traditionella normen där skärgårdskvinnan tog fullt ansvar för arbetet både i och utanför hemmet. Mina informanter hänvisade i sina svar både till den traditionella bilden av skärgårdskvinnor och den moderna jämställdhetsnormen. Det faktum att de hade valt att arbeta halvtid eller självständigt säsonginriktat visar att kvinnornas *kulturella dubbelseende* (Hannerz 1992) utifrån moderna och traditionella, rurala och urbana normer kring ansvar för hem och barn kan sägas ha lett

till en radikal traditionalism. Detta kulturella dubbelseende innebar att ibland motsägelsefulla värden förhandlades och kombinerades av informanterna i deras vardag. De gav inte uttryck för någon större ambivalens i detta val, vilket visar att det inte längre går att dra tydliga gränser mellan stad och land, traditionellt och modernt, snarare kan dessa ses som sociala praktiker som (re)produceras i lokala samhällen (jfr Berg 2002).

Heterosexualitetens mångfald framkom tydligt i samtalen med kvinnorna. Ingen av informanterna beskrev sig som homosexuell men det fanns stora variationer i hur deras heterosexualitet tog sig uttryck i vardagen. Intervjumaterialet visar att den traditionella kärnfamiljen alls inte var självklar på ön. Snarare organiserade kvinnor och män sina liv utifrån de materiella och relationella möjligheter och begränsningar som den specifika skärgårdsmiljön erbjöd. I de fall kvinnorna hade barn med män som de hade separerat ifrån, bodde barnen varje eller varannan helg hos sina fäder på andra öar och blev skjutsade med båt fram och tillbaka. Ett slags särboförhållande, där mannen veckopendlade mellan ö och fastland, förekom också. Även om normen i skärgården inte var den traditionella enförsörjarfamiljen, och kanske heller aldrig har varit det, betraktades den heterosexuella parrelationen som idealet.

Det hör till ovanligheterna att leva i skärgården utan man och barn, även om det naturligtvis förekommer. I de flesta fall är kvinnorna då änkor. Den av mina informanter som var singel utan barn berättade att hon var försiktig med vem hon umgicks med, med tanke på hur andra kan prata. Ibland undvek hon ensamstående män, just för att hon inte ville att andra skulle tro att de hade ett förhållande (jfr Stenbacka 2001⁶). Att leva på en ö, omgiven av vatten, bidrog, menade hon, till att hon kände sig synlig. Om hennes båt inte låg vid bryggan på morgonen kunde det alltid uppmärksammas av någon. Det var heller inte

så lätt för henne att spontant stanna borta över natten, för även om hon körde egen båt påverkade väder och vind hennes rörlighet. Trots att det inte uppfattades som konstigt eller avvikande att vara kvinna och leva som singel på ön, fanns det ändå vissa förväntningar på att träffa en man och skaffa barn. Barnen sågs som viktigaste faktorn för öns överlevnad och det var utifrån detta som den heterosexuella parrelationen idealiserades.⁷

De sociala relationerna på ön såg inte likadana ut för kvinnorna som för männen och män och kvinnor rörde sig heller inte alltid på samma platser. Eftersom de flesta männen på ön samarbetade mycket i egenskap av snickare hade de färdiga arbetsgemenskaper och mötesplatser. Kvinnorna, som sällan arbetade tillsammans i grupp, träffades inte lika självklart under dagarna. Deras sociala relationer och mötesplatser formades därför av andra förutsättningar och kan också sägas ha förändrats mer än männens. Denna förändring visar på omformningar av femininiteter på ön. I stället för att som tidigare träffas hemma hos någon för syjunta och kaffedrickande valde kvinnorna på ön att mötas i naturen för en promenad.

Andra exempel på att genus formas i dialektiken mellan fysiska platser och sociala relationer är de dartzvällar som ägde rum under höst- och vintermånaderna på ön. Dessa kvällar hade dominerats av manliga besökare, även om kvinnor hade varit välkomna och i viss mån även deltagit. Informanterna drog paralleller mellan promenader och dartzvällar, där alla var välkomna oavsett kön men där det ändå skedde en genderisering av platserna. Detta belyser hur tolkningar av landskap pågår i en ständig process, i takt med att kvinnors och mäns innebörder av till exempel betalt arbete, hem och sociala nätverk förändras (Laurie *et al.* 1999). En av informanterna funderade just kring en sådan möjlig förändring, när pilkastningen hade bytt plats från krogen till pensionatet, en lokal som hon såg som en mer ”tjejig”

miljö. Hon hoppades därmed att fler kvinnor skulle vilja delta i dessa kvällar. Flera av kvinnorna kommenterade även det faktum att ingen av männen deltog i promenaderna på ön.

Det var heller inte alla kvinnor som deltog i promenaderna. Även om alla var välkomna fanns det skillnader också inom könen. Främst kan dessa kanske härledas till ålder och olika generationers intressen, men det fanns även jämnåriga kvinnor som valde att inte delta. Detta är ett tecken på att det även på en liten ö med ett fåtal kvinnor finns variationer av femininiteter. Skillnader i form av till exempel ålder eller arbete kan innebära många olika sätt att förhålla sig till livet som kvinna, i det lokala samhället och i skärgårdslandskapen.

Femininiteter i landskapen

Detradditionella skärgårdslandskapen var platser där människorna främst fick sin utkomst genom fiske och jordbruk, ett nyttolandskap mer än ett nöjeslandskap. Hur landskapen förändrats genom modernisering och industrialisering är olika från ö till ö. På den ö som beskrivs i denna artikel förändrades naturlandskapet markant bland annat när man under mitten av 1960-talet byggde vägar tvärs över ön. Det blev då enklare för de boende att ta sig fram, både med cykel och med traktorer. Trots detta rör sig de boende på ön idag inte lika obehindrat som tidigare. Nya husbyggen och förändrad syn på tomtskydd gör att bär- och svampställen, som förut var tillgängliga för alla, har blivit oåtkomliga eller kanske försvunnit helt. Flera av informanterna menade att deras upplevelser av landskapet hade förändrats, bland annat när de genom organiserade och gemensamma promenader började röra sig på ön på ett nytt sätt. En av informanterna, född och uppvuxen på ön, berättade hur promenader hade blivit en ny upplevelse även för henne:

Nej man gick liksom inte ut och gick, det gjorde inte ens jag när jag var liten, man gick aldrig ut för att gå. Sommargästerna kommer ju ut för att gå, 'nu ska vi gå den

vägen'. Jaha säger jag, jag har ingen aning om vad det är för nånting fast jag har bott här sen jag var liten, jag vet inte vad dom pratar om. Man gick i skogen kanske för att plocka svamp och röjde i skogen och hämtade ved och så där. Det har jag aldrig hört att någon har gjort, att man går ut och går, det kan jag inte tänka mig att folk gjorde [förr]. Just att man tänker på att 'oj här har inte jag ens varit' fast man har bott här hela livet.

Innebörder av landskapet för kvinnorna på ön har förändrats genom tiden, rent fysiskt t.ex. genom avvecklingen av jordbruken, men även genom att kvinnorna idag rör sig på ett annat sätt i landskapet än vad som var vanligt förr. Att det bara var kvinnor som deltog i promenadgruppen ansåg informanterna till viss del hänga ihop med att de flesta män arbetade under de tider som kvinnorna möttes. Det hängde även ihop med normer kring maskulinitet och femininitet, ruralt och urbant. Att gå ut och gå är något som stadsbor och sommargäster gör, sett ur många skärgårdsbors ögon. En av de nyutflyttade kvinnorna berättade att hon och hennes man endast sällan mötte andra par på sina kvällspromenader.

Kvinnornas promenader på ön visar hur innebörder av genus och av landskap (om)formas och förhandlas. Visserligen var alla mina informanternas val att leva i skärgården till stor del förknippade med natur och miljö. Men individernas upplevelser och erfarenheter av landskapet var olika. En av kvinnorna som är född och uppvuxen på ön beskrev hur viktiga naturens krafter i skärgårdslandskapet var för henne:

Är det dimma och blåis så kan man inte komma härifrån, det tycker jag är jätkligt häftigt. Så jag gillar när det är lite skitväder faktiskt, // då kan man inte komma härifrån. Nej det är inte därför, men liksom att man känner att naturen styr över oss.

En annan kvinna som arbetar som konstnär, valde livet i skärgården för att finna arbetsro och "skala av en massa intryck som man egentligen inte är intresserad av när man ska ge uttryck sen".

Båtförarna

En tydlig skillnad mellan mäns och kvinnors rörlighet i skärgårdslandskapen visar sig på vattenvägarna. I det traditionella skärgårds-samhället var det nödvändigt för kvinnorna att förflytta sig mellan öarna. Detta skedde då i allmänhet med roddbåt, och när den möjligheten fanns, med små motorbåtar. Normen var dock att det var männen som var båtförare och kvinnor utförde denna syssla, liksom många andra sysslor, ”i smyg” (jfr bl.a. Hirdman 2001). Kvinnornas arbetsinsatser var dolda och undanskymda vilket än i dag påverkar (re)konstruktioner av genus och av landskap.⁸ En av informanterna uttryckte under intervjun inte bara förvåning över att hon som nyinflyttad för tio år sedan inte var den enda kvinnan som var dålig på att köra båt, utan att det överlag var ovanligt att kvinnorna på ön gjorde det. Detta faktum var dock ingen opblematiserad fråga för informanterna. De naturgeografiska omständigheterna i skärgården påverkade kvinnornas rörlighet. För att kunna förflytta sig från ön var de beroende av båtar; Waxholmsbåtar, taxibåtar, eller egna båtar. Relationen till båtar var något informanterna förhöll sig till på olika sätt och utifrån olika behov. I materialet framkommer att det var de kvinnor som levde ensamma hela eller delar av sin vardag som körde egen, större båt mellan öarna. Det var också dessa kvinnor som behövde båt i sitt arbete, till exempel för transport av djur eller för ärenden eller uppdrag på andra öar. Samtidigt såg kvinnorna det inte som nödvändigt med egen båt för att klara sig på ön. De senaste åren har kommunikationerna till fastlandet förbättrats och på ön fanns i huvudsak all den sociala service som behövdes i vardagen, till exempel post, affär och skola. Detta skiljer sig åt mellan olika öar och påverkar därför kvinnors båtkörande. Någon av de kvinnor som inte körde egen båt sade sig inte vara tillräckligt motiverad, andra uppgav rent fysiska anledningar. Att dagligen åka över stora vatten sliter på kroppen och

väder och vind gör att man inte kan lita på att det går att ta sig fram dygnet runt. Många menade att tvärkommunikationer mellan öarna skulle underlätta både för kvinnor och för män att arbeta på andra öar i skärgården året om, eftersom man då inte skulle vara lika begränsad av höststormar och isvintrar som när man kör egen båt.

Kvinnornas olika vardagsliv påverkade deras behov av rörlighet på vattnet. Om man är uppvuxen i skärgården eller inflyttad, verkade inte ha någon större betydelse för kvinnors båtkörning. Snarare var det en mängd andra faktorer som spelade in. Två av informanterna var födda och uppvuxna på ön. Den ena rörde sig gärna på vattnet, gjorde ibland långa resor till ytterskärgården tillsammans med sin son och hade alltid kört båt själv. Den andra hade aldrig känt något behov att köra egen båt, och när hon inte åkte Waxholmsbåt eller taxibåt så var det hennes sambo som körde. Att båda två var kvinnor i skärgården och levde på samma geografiska plats, innebar inte att de förhöll sig till dessa fysiska villkor på samma sätt.

Konstruktioner i växelverkan

I genderiserade landskap konstitueras innebörder av plats och av kön. Förutom att visa hur olika kvinnors upplevelser av sin vardag på en skärgårdsö påverkades av och påverkade konstruktioner av genus och av landskap, har jag i denna artikel även belyst att dessa konstruktioner skedde i växelverkan med varandra. Kvinnorna rörde sig i landskapet både enligt traditionella och moderna normer. Arbetsplatserna på ön var genderiserade i den mening att män främst utförde olika typer av snickeriarbeten, medan kvinnornas möjligheter till försörjning var mer begränsade och ofta kopplade till social service eller turism. Den genderiserade förändringen av mötesplatser motsvaras av en förändring av innebörder av feminiteter och maskuliniteter i landskapen. När kvinnorna till exempel möttes för

promenader eller på olika sätt och av olika anledningar brukade vattenvägarna, skapades nya erfarenheter av landskapet samtidigt som den traditionella uppdelningen mellan manliga och kvinnliga skärgårdsideal både reproducerades och omformades.

Genom att undersöka dialektiken mellan natur och kultur utifrån arbetsliv, familjeliv och andra sociala relationer blir det tydligt hur olika femininiteter normeras inte bara på individnivå, utan även av och i samhällets genusstrukturer. Denna artikel avslutas med en diskussion kring det faktum att dessa strukturer påverkar människor på lokal, nationell och global nivå och att (om)formningar av såväl genus som landskap säger något om de strukturella och kulturella processer som äger rum, bland annat i Stockholms skärgård, politiskt, ekonomiskt och socialt. Genom att kombinera genus- och landskapsperspektiv kan man undersöka vilka värden och ideal som värnas och bevaras i interaktionen mellan struktur och aktör. Inom amerikansk och australisk forskning har denna typ av resonemang bland annat förts i analyser av nationalparker och vildmarkers genderiserade landskap (bl.a. Cowley 1999 och Norwood 1988). Landskap och genus begreppsliiggörs ofta i konflikt mellan olika grupper och det är viktigt att belysa den maktaspekt där tolkningar och förhandlingar "skapas, omvandlas och kanske överges" (Svensson 2004:2). I framtiden efterlyser Gunnel Forsberg (2001a) undersökningar som både analyserar (om)formningar av genus och ruraliteter och samtidigt belyser det faktum att landsbygden behöver tillväxt och regional utveckling, samt vilka konsekvenserna blir av att kvinnor i flera avseenden är underordnade i samhället. Detta är en ambition som jag tror kan komma att ge intressanta resultat och analyser även i framtida etnologisk genus- och landskapsforskning.

Beate Feldmann, fil. mag.

Etnologiska Institutionen, Stockholms Universitet

Noter

- 1 Jens Wahlstedts bok *Mellan skyar och hav. Strandhugg i Stockholms skärgård* (2002) ingår i Skärgårdsstiftelsens Vänboksserie, där fotografier och texter skildrar livet i Stockholms skärgård ur olika perspektiv.
- 2 Begreppet *genderiserad* är en försvenskning av det engelska ordet *gendered*. Jag har valt att genomgående använda detta uttryck istället för andra såsom *genusifierad*, *bekönad*, *könsmärkt* osv. Detta val kan givetvis diskuteras.
- 3 Jämför även Länsstyrelsens rapport "De nya skärgårdsborna" (1999), där resultat från enkäter till nyinflyttade skärgårdsbor i Stockholm visar att ett par av de främsta orsakerna till att flytta till skärgården var en bättre levnadsmiljö och närheten till naturen.
- 4 Jag använder här Gunnel Forsbergs begrepp "genusgeografi". Detta val av begrepp kan diskuteras då även andra benämningar, som *feministisk geografi* eller *geografi med genus- eller könsperspektiv*, hade varit möjliga. I Forsbergs text, liksom i denna artikel, fungerar begreppet som en "samlingsbenämning för den forskning som ser kön och genus som en viktig analytisk kategori och som problematiserar samhällets uppdelning utifrån denna kategorisering" (2003:7).
- 5 Resonemang kring just mänsklighetens fortlevnad är intressanta med tanke på ordets dubbeltydiga innebörder. Se Norstedts stora ordbok (1996) där *mänsklighet* definieras som 1. "sammanfattningen av alla människor" och 2. "det att ta hänsyn till människor och deras grundläggande behov".
- 6 Stenbacka belyser i sin avhandling *Landsbygdsboende i inflyttarnas perspektiv. Intention och handling i lokalsamhället* (2001) att de ensamstående kvinnor hon intervjuat upplevde sig som kontrollerade av omgivningen i den bemärkelsen att det "pratades" om vilka de umgicks med, på ett sätt som inte drabbade de ensamstående männen.
- 7 Det är dock viktigt att se bakom denna förklaring av familjefunktionens nödvändighet för den starka dominansen av heterosexuella normer i rurala landskap. Little (2002) menar att det ligger andra fenomen bakom den starka kopplingen mellan vedertagna former av sexuella relationer och landsbygd. Även om öppet homosexuella relationer i stort sett är frånvarande i rurala samhällsbilder, så lever bögar och lesbiska i rurala områden, ensamma eller i par,

och deras erfarenheter behövs undersökas och föras fram i forskning om landsbygd och genus.

- 8 Bl.a. Löfgren (1982) för fram att mycket av det rutinarbete som kvinnor förr utförde inte nämns i de historiska källorna, vilket bidrar till att kvinnarbetets ekonomiska betydelse underskattas.

Källor

Intervjuer

Karin	21/10 2003
Pia	22/10 2003
Lisa	3/11 2003
Sofia	6/11 2003
Lotta	14/11 2003
Maria	24/11 2003
Anna	8/12 2003

Utskrifter av intervjuerna förvaras hos författaren.

Litteratur

- Berg, Nina Gunnerud 2002: *Kjønn på landet og kjønn i byen. Om betydningen av kjønnete konstruksjoner av ruralitet for urban-rural migrasjon og hverdagsliv. Kvinnoforskning nr 1* (s. 67–82).
- Berg, Nina Gunnerud & Forsberg, Gunnel 2003: *Rural geography and feminist geography. Discourses on rurality and gender in Britain and Scandinavia*. I: Öhman, Jan & Simonsen, Kirsten (red.) *Voices from the North. New trends in Nordic Human geography*. Aldershot: Ashgate.
- Connell, R.W. 2003: *Om genus*. Göteborg: Daidalos.
- Cowley, Jill 1999: *Gender and Cultural Landscapes: Notes from the National Park Service*. I: Szczygiel, B. Carubia, J. & Dolwer, L. (red.) *Gendered Landscapes, An Interdisciplinary Exploration of Past Place and Space*. Philadelphia, USA: Centre for Studies in Landscape History at the Pennsylvania State University.
- De nya skärgårdsborna*. Länsstyrelsen i Stockholms län 1999. Stockholm.
- Duncan, Nancy (red.) 1996: *BodySpace. Destabilizing geographies of gender and sexuality*. London: Routledge.
- Feldmann, Beate 2002: *Inflyttare till Stockholms skärgård. Livsstil, livsform och skärgårdsfrågor*. Påbyggnadsuppsats vid Etnologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Feldmann, Beate 2004: *Femininiteter i Stockholms skärgård. Om individualitet och sociala relationer*. Magisteruppsats vid Etnologiska institutionen, Stockholms universitet.

Forsberg, Gunnel 2003: *Genusforskning inom kulturgeografien. En rumslig utmaning*. Stockholm: Högskoleverket.

Forsberg, Gunnel 2001a: *Rural and gender studies: a conceptual comparison*. *Norwegian Journal of Geography*. Vol. 55 (s. 152–160).

Forsberg, Gunnel 2001b: *The difference that space makes. A way to describe the construction of local and regional gender contracts*. *Norsk Geografisk Tidsskrift*. Vol. 55 (s. 161–165).

Hannerz, Ulf 1992: *Cultural complexity. Studies in the social organization of meaning*. New York: Columbia University Press.

Haraway, Donna 1991: *Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.

Harvey, David 1996: *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell.

Hirdman, Yvonne 2001: *Genus. Om det stabilas föränderliga former*. Malmö: Liber.

Jansson, Maria 2001: *Livets dubbla vedermödor*. Stockholm: Stockholms Universitet.

Kulick, Don 2004: *Queerteori, performativitet och heteronormativitet. Några grundläggande begrepp*. I: Olsson, Anna-Clara & Olsson, Caroline (red.) *I den akademiska garderoben*. Stockholm: Atlas.

Laurie, Nina et al. 1999: *Geographies of new femininities*. Essex: Longman.

Little, Jo 1997: *Employment, marginality and women's selfidentity*. I: Cloke, Paul & Little, Jo (red.) *Contested countryside cultures. Otherness, marginalisation and rurality*. London: Routledge.

Little, Jo 2002: *Gender and Rural Geography. Identity, Sexuality and Power in the Countryside*. London: Prentice Hall.

Löfgren, Orvar 1981: *Människan i landskapet – landskapet i människan*. I: Honko, Lauri & Löfgren, Orvar (red.) *Tradition och miljö*. Lund: Liber.

Löfgren, Orvar 1982: *Kvinnofolksgöra. Om arbetsdelning i bondesamhället. Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Nr 3 (s. 6–14).

Massey, Doreen 1994: *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press.

McDowell, Linda 1999: *Gender, identity & place. Understanding feminist geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Norwood, Vera 1988: *Women's Place: Continuity and Change in Response to Western Landscapes*. I: Schlissel, L. Ruiz, L. Vicki. & Monk, J. (red.) *West-*

- ern Woman: Their Land. Their Lives.* Albuquerque: University of New Mexico Press. (s. 155–181).
- Rose, Gillian 1997: Situating knowledges. Positionality, reflexivities and other tactics. *Progress in Human Geography*. 21:3. (s. 305–320).
- Saltzman, Katarina 2001: *Inget landskap är en ö. Dialektik och praktik i öländska landskap.* Lund: Nordic Academic Press.
- Saltzman, Katarina & Svensson, Birgitta 1997: Inledning. I: Saltzman, Katarina & Svensson, Birgitta (red.) *Moderna landskap.* Stockholm: Natur och Kultur.
- Stenbacka, Susanne 2001: *Landsbygdsboende i inflyttarnas perspektiv. Intention och handling i lokalsamhället.* Geografiska regionstudier nr 42. Uppsala Universitet. University Printers.
- Stora svenska ordboken.* 1996. Stockholm: Norstedts.
- Svensson, Birgitta (under publicering): Landskapets väsen och värde. I: Forsberg, Gunnel (red.) *Samhällsplaneringens utmaningar och tillämpningar.* Uppsala: Uppsala Publishing House.
- Wahlstedt, Jens 2002: *Mellan skyar och hav. Strandhugg i Stockholms skärgård.* Stockholm: Wahlström & Widstrand.

SUMMARY

Gender and Landscape

This article discusses how women's experiences of their daily life in the Stockholm archipelago (re)produces different femininities, ruralities and landscapes. The landscape of the Stockholm archipelago, like all landscape, are gendered and experienced through norms and ideals about men and women. And they are dialectically interrelated to gender-constructions.

Life in the archipelago in the past demanded different skills and qualities than women needs today. Through improved technology and increased communications the daily life now is more comfortable and the standard of living higher. Because of these facts none of my informants wanted to define themselves as "real" women of the archipelago.

I found obvious norms that stated the responsibility for both men and women about domestic work as well as economic income. It was not the man as breadwinner and the wife as the one in the household taking care of the children that constructed gender identities on the archipelago island. The women I talked to referred in their answers both to a traditional image of an archipelago woman and the modern Scandinavian norm of equality. Thereby they can be described as cultural poly-sighted in that sense that they where consciously combining

modern and traditional, rural and urban values about work and home.

Men and women on the island moved in the landscape in different ways. Most of the women, who unlike most men on the island didn't share any obvious working-fellowship, met each other for walks once a week. Although women in the archipelago always have been dependent on boats for moving between the islands, female boat-driving has not been common. The women I talked to who drove their own boat, lived single or part-time without a man. Through these gendered places for men and women, new experiences and interpretations of the landscape were constructed, at the same time as the traditional division between masculinities and femininities in the Stockholm archipelago was reproduced.

The specific nature of the archipelago affected the women in their way of organizing their daily lives and their interpretations of the landscape they lived in. In the same way that the archipelago landscapes get their values from the women's experiences, these experiences of being a woman in the archipelago (re)produces constructions of femininities. This process is taking place in the dialectic between past and present, in the interaction between nature and culture and in the mutual relation between place and gender.